

УДК 340.12:343.5:316.7:159.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.2.57>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФЕНОМЕНУ ВДІВСТВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ АФРИКИ (за матеріалами наукової експедиції в Західній Африці)

Зінсу О.І.,

докторка філософії з галузі знань 08 «Право»

ORCID: 0000-0003-3801-6203

e-mail: bebenei@i.ua

Зінсу О.І. Концептуальні засади феномену вдівства крізь призму домашнього насильства в країнах Західної Африки (за матеріалами наукової експедиції в Західній Африці).

Наукова стаття присвячена проблематиці домашнього насильства стосовно жінок-вдів у країнах зі звичаєвою (традиційною) правовою системою. Актуальність теми обумовлена соціальними запитами та гостротою проблематики домашнього насильства щодо жінок, які втратили своїх чоловіків. Дослідження здійснено в межах наукової експедиції в Західній Африці. У роботі наведено теоретико-методологічне обґрунтування комплексної наукової проблеми «вдівства». Виокремлено юридичний плюралізм африканської правової системи як кваліфікаційної ознаки правової системи країн Західної Африки. Підкреслено правову реальність права метрополій, традиційного права та сучасного позитивного права, які опосередковано та безпосередньо впливають на конфігурацію статусу «жінки-вдови». Розкрито соціокультурні та юридичні аспекти вдівства. Зазначено положення левіратного шлюбу та висвітлено обряди вдівства в Республіках Сенегал, Того, Камерун, Бенін. Проаналізовано наукові доробки французьких та бенінських вчених стосовно озвученої проблематики. Розглянуто фабули неправомірної злочинної поведінки як гендерно зумовленого домашнього насильства. Встановлено, що вдова включена до кола осіб, на яких розповсюджується законодавство у сфері запобігання, протидії гендерно зумовленому насильству. З'ясовано, що Національним інститутом жінок Республіки Бенін здійснюється цілеспрямована діяльність із захисту законних прав та інтересів жінок – жертв домашнього насильства, що своєю чергою є вагомим внеском у формування в суспільстві нульової толерантності до гендерно зумовленого насильства, за вчинення якого передбачається юридична відповідальність відповідно до чинного законодавства Республіки Бенін.

Дослідження здійснено у межах наукової експедиції авторки до Західної Африки у листопаді 2025 – лютий 2026 року.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані у: науково-дослідній діяльності – при здійсненні фундаментальних наукових досліджень правових систем сучасності та планетарності проблематики домашнього насильства; правозастосовній діяльності – при розв'язанні проблематики у спектрі міжнародного приватного права; навчальному процесі – при підготовці навчальних підручників, посібників, лекцій, семінарів з навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Цивільне право зарубіжних країн», «Міжнародне приватне право», «Кримінальне право зарубіжних країн», «Африканістика», «Запобігання та протидія домашньому насильству».

Ключові слова: держава, соціальні норми, традиційне право, *droit modern*, домашнє насильство, вдівство, кримінальне правопорушення, превенція.

Zinsu O.I. Conceptual foundations of the phenomenon of widowhood through the prism of domestic violence in West African countries (based on materials from a scientific expedition in West Africa).

The scientific article is devoted to the issue of domestic violence against widowed women in countries with a customary (traditional) legal system. The relevance of the research topic is due to the social demands of the acuteness of the issue of domestic violence against women who have lost their husbands. The research was carried out within the framework of a scientific expedition in West Africa. The paper provides a theoretical and methodological justification for the complex scientific problem of "widowhood". The legal pluralism of the African legal system is highlighted as a qualifying feature of the legal system of West African countries. The legal reality of the law of the metropolises, traditional law and modern positive law, which indirectly and directly affect the configurations of the status of

«widow women», is emphasized. The socio-cultural, legal focuses of widowhood are revealed. The socio-cultural and legal foci of widowhood are revealed. The norms of arranged marriage are indicated and widowhood rites in the Republics of Senegal, Togo, Cameroon, and Benin are highlighted. The scientific achievements of French and Beninese scientists on the issues raised were analyzed. The plots of unlawful criminal behavior as gender-based domestic violence were considered. It was established that the widow is included in the circle of persons to whom legislation in the field of prevention and counteraction to gender-based violence applies. It was found that the National Institute for Women of the Republic of Benin carries out targeted activities to protect the legal rights and interests of women victims of domestic violence, which in turn is a significant contribution to the formation of zero tolerance in society to gender-based violence, for the commission of which legal liability is provided for in accordance with the current legislation of the Republic of Benin. The study was carried out as part of the author's scientific expedition to West Africa in November 2025-January 2026.

The practical significance of the research results lies in the fact that the obtained results can be used in: scientific research activities - in carrying out fundamental scientific research on the legal systems of modernity and the global nature of the issue of domestic violence; law enforcement activities - in solving problems in the spectrum of private international law; the educational process - in preparing textbooks, manuals, lectures, seminars on the academic disciplines «Theory of State and Law», «Civil Law of Foreign Countries», «Private International Law», «Criminal Law of Foreign Countries», «African Studies», «Prevention and Counteraction to Domestic Violence».

Key words: state, social norms, traditional law, droit modern, domestic violence, widowhood, inheritance, violence, criminal offense, prevention.

Постановка проблеми. Проблематика домашнього насильства торкається численних демографічних сегментів, до яких, у тому числі, належить сегмент жінок-вдів та пов'язані з ним аспекти гендерно зумовленого насильства. Ця проблематика соціокультурного, правового, психологічного, фінансового формату особливо гостро постає в країнах звичаєвої (традиційної) системи права, для яких характерне співіснування двох і більше правових порядків на одному соціально-географічному полі. Натомість численні конфігурації поведінки у сімейних, подружніх, родинних відносинах країн звичаєвої (традиційної) правової системи все ще залишаються не висвітленими у вітчизняній правовій науці. У зв'язку з чим була поставлена мета ліквідувати озвучену прогалину. Такий підхід викликає науковий та практичний інтерес і скеровує до змістовних пізнавальних цілей. Відтак озвучена проблематика та брак наукових розвідок значною мірою обумовили тему і предмет дослідження.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблематика самотності, уразливості, стигматизації вдови неодноразово розглядалася вченими – соціологами, психологами, правниками. Зокрема, феномен вдівства: теоретичні та практичні виміри в умовах війни привернув увагу О. Королович; вплив традицій на прояви гендерно зумовленого насильства проти жінок: історія та сучасність досліджувала і аналізувала А. Гавловська; роль культурно-ментальних чинників стосовно запобігання, протидії домашньому насильству розкрив І. Андросяк [4; 2; 1]. До речі, І. Андросяк підкреслює: «роль культурно-ментальних цінностей суспільства є вагомою, особливо в контексті громадського схвалення проявів домашнього насильства, ігнорування проблеми та сприймання його не досить серйозно, ставлячись до цього як до очікуваного явища» [1, с. 11].

Закордонні вчені також досліджують проблематику гендерно зумовленого насильства щодо жінок-вдів. Зокрема, С. Riviere вивчав проблематику вдівства в Того [12]. Вчений торкається теми тілесних знаків, усамітнення, табу, ритуалізованої поведінки, численні обмеження з викупними та очисними функціями стосовно вдів [12]. С. Reviere приходять до висновку, що жалоба виражає важливість подружніх зв'язків, до такої міри, що навіть розлучені колишні дружини повинні брати участь у церемоніях, жалоба прагне не лише виразити солідарність, але й звільнити живого чоловіка/дружину від небажаних інтенцій [12]. Економічну та соціальну ізоляцію вдів в Африці розкрила французька дослідниця гендерних питань в Африці D. Basthard Bagain [10]. D. Basthard Vogain переконана, що економічна та соціальна ізоляція вдів в Африці увічнює цикл маргіналізації та посилює гендерну нерівність [10]. Проблематику вдівства та левірату в Сенегалі досліджували французькі вчені С. Enel & G. Pison; обряди вдівства, ритуали в етнічній групі фон міста Абомей (Бенін) крізь призму соціально-антропологічної ментальності аналізував бенінський вчений Y. Guera Chabi Yogo ; фактори, що пояснюють зміну обрядів вдівства серед народу гун Порто-Ново привернули увагу бенінських вчених L. Babadjide, B. Fangnon, M. Kibdomihou [9; 15; 6]. Здійснивши соціо антропологічний огляд традиційних обрядів вдівства в етнічній групі гун в Порто-Ново (Бенін), вчені приходять до висновку, що вдівство в сучасному соціально-економічному контексті викликає низку занепокоєнь, враховуючи зміну звичаїв [6].

Водночас у вітчизняній правовій науці проблематика вдовства в контексті гендерно зумовленого насильства загалом і в країнах африканської правової системи зокрема, все ще залишається мало-дослідженим науковим напрямком.

Саме тому **мета дослідження** полягає в юридико-психологічному аналізі феномену вдовства в контексті гендерно-зумовленого насильства в країнах Західної Африки.

Виклад основного матеріалу. 23 червня міжнародним товариством визнано Днем вдів. Запровадження цього дня має на меті привернути увагу світової спільноти до однієї з найуразливіших демографічних категорій людства – жінок-вдів. Демографічний сегмент вдів виокремлюється за віковими критеріями, матеріальними статками, освітнім рівнем, соціальним статусом, тривалістю у шлюбі, якістю та глибиною міжособистісних стосунків, кількістю та віком дітей, стосунками з родичами, соціальною спільнотою, географічним розселенням та іншими показниками, які опосередковано та безпосередньо впливають на вибір копінг-стратегії та моделі поведінки жінки-вдови. Природний процес горювання, скорботи від втрати чоловіка включає: шок, заперечення, гнів, провину, смуток, депресію, прийняття. При цьому кожний випадок вдовства є унікальним та одночасно типовим для тих чи інших складових причинно-наслідкового зв'язку та умов. Натомість загальною постає емоційна та соціальна перебудова, яка зачіпає змістовно-мотиваційні характеристики та форми, вимагає часу та супроводжується соціальною стигматизацією. Зазначене впливає на особистісний потенціал, орієнтації жінки та дітей. Діти піддаються цькуванню на рідну матір, а у разі укладання нового шлюбу нерідко виникає проблема «вітчим-пасинки». Разом з тим внутрішній конфлікт щодо права на особисте жіноче щастя, почуття вірності чоловіку, самотності, втрата соціального статусу заміжньої жінки та тиск родичів померлого чоловіка стають дедалі жакливішими реаліями правової дійсності. Особливо гостро постає проблематика вдовства в країнах з незавершеним промисловим та соціальним розвитком. Низький рівень економічного розвитку держави, мізерні, а то й взагалі відсутні державні соціальні гарантії для вразливих категорій населення обтяжують статус вдови. До того ж численні етнічні групи, народності, зберігають специфічні, притаманні конкретній етнічній групі, народності, а то й родинному клану, унікальні спектри багатогранної культури країн Африки, які вражають своєю самотністю, а відтак скеровують дослідників на нові наукові розвідки.

За твердженням В. Шамраєва: «до особливостей регіону, поряд із проблемами колоніального минулого, треба віднести те, що в Африці функціонує багата система традиційного та звичаєвого права, а також правил поведінки, які використовуються корінними народами» [5, с.163]. До прикладу, етнічна група баатону, що на північному сході Беніну, залишається глибоко прив'язана до своїх традицій, особливо щодо вдовства. Обряди вдовства зміцнюють почуття сімейної солідарності. За твердженням N. Таһоу, мета традиційного обряду вдовства полягає в тому, щоб допомогти вдові подолати горе та страждання. Для звільнення вдови від договірних зобов'язань перед чоловіком застосовують різні випробування: ізоляція жінки, усамітнення, зняття всіх прикрас тощо. По закінченню обряду жінці голять голову. Проте деякі чоловіки протягом спільного проживання просять своїх дружин не дотримуватися обряду вдовства [14]. N. Таһоу приходить до висновку про наявність у суспільстві прихильників традиційних обрядів вдовства поряд з тими, хто визнає обряд вдовства як дегуманізуючий акт, який ще більше завдає страждань жінці [14].

Своєю чергою, в Сенегалі, як зазначають французькі дослідники С. Enel & G. Pison, відмова від левіратного шлюбу призводить до усунення участі класифікаційних братів і сестер померлого чоловіка від піклування та виховання сиріт [9]. Дослідники переконані, що у сім'ї, яка складається з жінки та її дітей без будь-яких інших дорослих, і особливо без дорослої особи протилежної статі, соціальні структури стають незбалансованими. За цих обставин, вважають вчені, що в країнах Африки на південь від Сахари, де статус жінки, який і без того нестійкий у шлюбі, вдовство поглиблює, ускладнює становище жінки. Окрім нових труднощів у її повсякденному житті, період вдовства часто позначається надзвичайно принизливими ритуалами, спрямованими на розрив зв'язку з чоловіком або навіть на те, щоб змусити її зізнатися у можливій ролі в його смерті. Для цих вдів одним із рішень – поширеною практикою в Африці – є швидке повторне заміжжя. Наприклад, у Того майже 75% вдів, які проживають у сільській місцевості, одружуються повторно приблизно через рік після смерті чоловіка, найчастіше в полігамних союзах [9]. До того ж у сільській місцевості нерідко вдова, яка відмовляється від левіратного шлюбу, переїжджає до міста [9].

Згідно з позицією М. Матесо, жінки-вдови в Того опиняються в жакливих ситуаціях, відкинуті своїми свекрами, які, не вагаючись, виганяють їх з подружньої домівки. При цьому родичі незаконно використовують особисті папери та речі, перш ніж замкнути подружній будинок. Вдова мусить піти з дітьми, хоча, згідно з Сімейним кодексом, вони є законними спадкоємцями. Із вдовами поводяться як з неповнолітніми. Вдову роздягають на людях, щоб помити. Її замикають у кімнаті, підозрюють у вбивстві чоловіка, конфіскують без рішення суду майно, залишене чоловіком. Прези-

дент фонду допомоги вдовам та сиротам, пан С. Birregah наголошує: «замість того, щоб співчувати стражданням вдови і сироти, ми завалюємо їх усіма злом». І робиться все, щоб дегуманізувати жертву, свідчить С. Birregah. Вдів підозрюють у вбивстві власних чоловіків. Тому вони повинні пройти те, що їхні кати називають «випробуванням». А якщо вдова відмовиться, то це тому, що вона вбила свого чоловіка... Зрештою, все це робиться з метою привласнення майна, яке залишилося від чоловіка. Ці практики зустрічаються в більшості країн Західної Африки. У Камеруні, Того, Беніні вдова вважається майном, набутим залученням активів свекра, а відтак вважається невід'ємною частиною спадщини, залишеної чоловіком. У сімейному кодексі Того зазначено, що вдова може залишитись у подружньому домі лише 30 місяців [13].

У той же час, в етнічній групі фон у місті Абомей (Бенін) за твердженням дослідника проблем вдівства, бенінського вченого Y. Guera Chabi Yoro існує традиційна практика заборони митися, розчісуватися, бачити світло сонця протягом певного періоду часу, за яким слідує церемонія «виходу з трауру» [15].

Також привертає увагу феномен левіратного шлюбу. За традиційним правом Code coutumier du Dahomey (сучасна назва: Республіка Бенін) передбачалось так зване «спадкування вдів». У звичаях етнічної групи гун вдову успадковував старший син, якщо він не є її сином. Тобто вдову успадковував один із синів від іншої дружини, або, якщо такої немає, один із молодших братів померлого. Відмовляючись виконувати це зобов'язання, жінка зобов'язана була повністю чи частково відшкодувати своїм свекрам посаг, сплачений під час традиційного шлюбу [7, ст. 164-166]. В етнічній групі міна не сини успадковують майно вдів свого батька, а молодші брати померлого [7, ст. 168]. Вдова майже завжди має вибір між молодшими братами померлого, і навіть в етнічній групі баріба, фульбе та сомба її не можна змусити вийти заміж за одного зі своїх шуринів [7, ст. 167].

До речі, бенінські вчені L. Babadjide, B. Fangnon & M. Kibdomihou вважають, що вдівство, сєроратний шлюб (практика повторного шлюбу вдівця з сестрою своєї дружини), левіратний шлюб (спадкування дружини її братом), посаг та сам шлюб завжди виправдовували соціальну організацію африканського суспільства [6]. Вчені підкреслюють, що вдівство, яке є одним з аспектів структурування африканських суспільств, постає як «позитивне та плідне управління стражданнями та смертю в перспективі нового життя». Таким чином, це час підготовки подружжя, що залишилося в живих, до нового життя. Тим часом він підлягає низці вимог, що впливають із усталених соціокультурних норм та практик, які можуть дозволити йому подолати гіркоту обставин та відновити своє життя: це обряди вдівства. Дійсно, за своїми основами, а також за роллю, яку вони покликані відігравати в африканських суспільствах, що винайшли та розвинули їх протягом своїх історичних траєкторій, обряди вдівства є по суті комплексним способом управління взаємовідносинами між життям і смертю в соціальних спільнотах». Ці обряди мають глибоке значення в африканській культурі [6]. Згідно з традицією гунів, для проходження обрядів вдівства жінка повинна вийти заміж за традиційною, релігійною та/або цивільною церемонією. Оскільки незаміжня жінка гунів (незалежно від кількості дітей, яких вона має з померлим) не може бути овдовою, оскільки вважається, що вона не має зв'язку з чоловіком і тому перебуває у вільному союзі. Жінка, яка відмовляється пройти обряди вдівства, повинна уникати перебування в селі померлого, ризикуючи втратити життя. Це твердження досі поширене в деяких громадах [6].

Цікавою є думка респондента М., 45 років, юриста в бюро адвоката, який з цього приводу стверджує, що укладання левіратного шлюбу в сучасних умовах не є примусовим. Проте виховання дітей покійного чоловіка (родича, брата) в родині покійного чоловіка потрібно як для дітей, так і для розвитку родинного дерева. За цих умов вдові бажано укласти шлюб саме з братом покійного чоловіка. Респондентка Ш., 50 років, приватний підприємець, фон, родом з Абомей наголошує: «в сучасних умовах левіратний шлюб для фон не є обов'язковим і примусовим. Вдова, за бажанням, має право піти. Проте жінка вже звикла до родини чоловіка, її прийняли в родину. Уклавши левіратний шлюб, жінка обирає нову сім'ю в родині, яка вже знайома їй. Для дітей такий підхід також важливий».

Своєю чергою L. Babadjide, B. Fangnon, M. Kibdomihou вважають, що норми традиційного права, звичаї служать для забезпечення індивідуального та колективного зцілення, справжньої терапії для розрядки негативних сил, пов'язаних зі втратою чоловіка/жінки. Тому, якщо їх правильно застосовувати, вони ефективно сприяють одужанню, регулюванню або навіть повному усуненню психічного та соціального дисбалансу, який загрожує різним групам, що переживають труднощі. Дотримуючись ритуальних вимог вдівства, труднощі, жертвами яких можуть стати скорботні, інтегруються в символічний всесвіт прийняття та подолання втрати, що, крім того, робить можливим бажаний остаточний розрив [6].

Озвучені позиції є результатом історично складеного традиційного права й узгоджені з нормами морально-етичного виховання, яке ще змалечку прищеплюється дитині та впливає на формування і розвиток групової ідентичності.

З огляду на зазначене та на підставі положень традиційного кодексу, результатів опитування, спостережень, бесід із представниками різних етнічних груп західноафриканських країн, приходимо до висновку про певний відсотковий позитивний ефект закладених століттями традиційних норм. Безсумнівно, кожний випадок індивідуальний, і кожний випадок містить свої кореляційні умови, які дозволяють приходити до висновку про шкідливість чи корисність того чи іншого обряду вдівства чи левіратного шлюбу. «За цих умов вважаємо, що саме категорії «добровільність», «взаємна згода» та «необхідність» є визначальними для встановлення категорії шкідливості традиційних практик для вдівства» [3, с.388].

Власне кажучи, досліджуючи обраний предмет дослідження та аналізуючи наступний структурний елемент, а саме: право на спадщину, варто виділити і звернути увагу на розмежування статусу жінки-вдови за офіційним шлюбом від статусу жінки-вдови за традиційним правом. Респондент П., вік 50 років, стверджував, що спадковим майном у таких випадках керували старшини родини під гаслом «підкування про дітей». Результатом таких гучно-благих гасел ставали і стають розтрата спадкового майна. Особливо гостро постає зазначена практика стосовно вразливих верств населення, малодосвідчених осіб. Не варто оминати також випадки обвинувачення вдів у різних традиційних практиках, що, своєю чергою, дозволяє родичам покійного, за їхнім переконанням, змусити вдову залишити обжите роками спільне помешкання та незаконно умисно захоплювати спадкове майно; розповсюджувати численні наклепи, безпідставні обвинувачення. Зазначені дії супроводжуються зловживанням довірою, підбрюхою сертифікатів, різними підписками, погрозами, вимаганням тощо. У цьому контексті пані Н. Вокре Gnacadjia, президент Національного інституту жінок Республіки Бенін, переконана, що насильство, пов'язане з вдівством, починається з моменту смерті людини. Пані Н. Вокре Gnacadjia згадує: «У той час я приймала у своєму кабінеті жінку, чоловік якої помер. Жінка розповіла, що на той час, як вона повернулася з моргу, двері її будинку вже були зачинені». Це викликає низку обурень, оскільки Цивільний та Сімейний кодекс захищає права вдови, передбачаючи жінці у разі втрати чоловіка частку спадщини. На жаль, Бенін ще далекий від впровадження цих положень [11]. Навіть укладання шлюбу в Державних органах реєстрації актів цивільного стану громадян не виключає гендерно зумовленого насильства стосовно фокусу «вдівство». До вдови застосовують вимагання віддати все успадковане від чоловіка майно родині покійного чоловіка та застосовують неправомірне обмеження вдови у праві власності на будинок. Ці та інші випадки вкотре підкреслюють слугують обґрунтуванням включення вдів до кола осіб, на яких розповсюджується законодавство у сфері запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству. Так, Фелісите, вдова 68 років, шлюб офіційний згідно з Цивільним та Сімейним кодексом, в минулому викладачка ліцею, стала жертвою домашнього насильства зі сторони доньки від першої дружини та сестри покійного чоловіка. Зазначені особи регулярно та систематично створюють перешкоди у користуванні спадковим майном. Використовуючи пригнічений стан вдови, пов'язаний із втратою чоловіка та віковими особливостями, зазначені особи, порушуючи законні права та інтереси вдови, створюють перешкоди у користуванні рухомим та нерухомим майном. До того ж, всі намагання врегулювання конфлікту позасудовим шляхом відхиляються, а далі за відмовою слідує шквал образ, погроз, принижень, які призводять до порушення психологічної рівноваги, емоційних розладів, зниження працездатності. У той же час судовий захист прав та законних інтересів вимагає фінансових і моральних ресурсів, на які вдова не спроможна. Кар'яна, 50 років, кравчиня, традиційний шлюб, мати одного сина, наголошує: «Дуже важко усвідомлювати самотність. Не звикну. До того ж родичі сімейного клану чоловіка не включили сина у розподіл спадщини».

Особливої гостроти проблематика вдівства набуває стосовно: а) вдови-іноземки; б) бездітної вдови; в) випадків неспроможності дітей реалізувати свої права на спадщину. Із фабули правової ситуації, яка склалась в цьому контексті, неправомірне діяння за участю групи осіб, зловмисників, розгорталось у 2000 р. Вдова, вік жінки — 25 років, іноземка. Шлюб офіційно оформлений у Державних органах реєстрації актів цивільного стану (відділ ДРАЦС) на батьківщині жінки; перше місце проживання подружжя: країна реєстрації шлюбу; майновий режим: спільна сумісна власність. Шлюб також був зареєстрований у консульському відділі дипломатичного представництва держави, громадянином якої був чоловік. Зараз же після похоронної церемонії родичі покійного чоловіка, керуючись корисливими мотивами, використовуючи стан психологічного пригнічення, розгубленості, незнання вдовою звичаїв країни чоловіка, неправомірно захопили предмети спадкового майна, меблі, ліжко. Надалі родичі чоловіка розірвали стосунки із вдовою-іноземкою, відмовившись таким чином приймати участь у вихованні малолітньої дитини.

Дещо подібна ситуація трапилась у 2025 р. щодо законних прав спадкоємців першої черги. Кількість спадкоємців першої черги: 2 особи. Майновий режим шлюбу: спільна сумісна власність. Натомість, групою зловмисників, до складу якої входили брати покійного, родичі шахрайки, яка позиціонувала себе як співмешканка покійного, неправомірним шляхом, умисно за попередньою

змовою здійснено захоплення, розподіл та зберігання спадкового майна й майна спільної сумісної власності подружжя, офіційної дружини. Вражає той факт, що один із співучасників злочину на дату вчинення неправомірного діяння займав посаду державного службовця в Міністерстві закордонних справ країни і за покликом займаної посади повинен був дотримуватись принаймні норм міжнародного приватного права.

Респондентка М., вдова, шлюб відповідно до Цивільного та Сімейного кодексу, 65 років, пенсіонерка, в минулому державний службовець, розповіла, що з плином кількох днів після похоронної церемонії в подружньому будинку здійснено спробу підпалу будинку родичами покійного чоловіка.

Відтак, озвучена проблематика закономірним чином спонукає аналізувати конфігурацію поняття «дружина» в країнах звичаєвого (традиційного) правового режиму та розмежовувати традиційний шлюб, офіційний шлюб, зареєстрований в органах реєстрації актів цивільного стану громадян, та співмешкання (іноді вживають термін «громадянський шлюб»). Кожен із статусів передбачає свої певні права та обов'язки. Так, за Цивільним та Сімейним кодексом Республіки Бенін для вдови офіційного шлюбу передбачається частка спадкового майна [7]. В законодавство інших країн Західної Африки також включено право вдови офіційного шлюбу на частку спадщини. У той же час, для різних категорій дружин традиційного шлюбу прописані відповідні традиційні норми, які можуть поєднуватися із нормами сучасного права (*droit modern*). Співмешкання (громадянський шлюб) не передбачає права на спадщину. Проте в правовій реальності проблема отримання офіційною дружиною спадкового майна супроводжується численними перешкодами, які створюють брати, сестри, родичі чоловіка, коханки, колишні коханки, шахраї. Здійснюються зазначені дії без рішення суду, навіть якщо справа про поділ спадкового майна знаходиться у судовому розгляді. Під гаслом «традицій» рішенням старійшин у вдови незаконно, умисно з корисливих мотивів захоплюють, зберігають, розподіляють об'єкти рухомого та нерухомого спадкового майна. Тобто мова йде саме про злочинну поведінку родичів покійного чоловіка, незважаючи на прописані Цивільним та Сімейним кодексом права. До кола співучасників таких злочинів (захоплення, зберігання, розподіл спадкового майна, шантаж) входять як родичі покійного чоловіка, так і бездітні коханки, що, своєю чергою, засвідчує як порушення традиційних норм, так і норм сучасного права. Зазначене вкотре підкреслює роль правосвідомості, духовності та спроможності реалізувати законні права в правовій реальності сучасного суспільства.

Таким чином, домашнє насильство як гендерно зумовлене насильство стосовно жінок – вдів у Західній Африці є нагальним питанням та розмежовується у площині: а) боротьба за спадкове майно; б) традиційні обряди вдівства; в) традиційні практики, окремі з яких визнані шкідливими та оцінюються як гендерно зумовлене насильство. Враховуючи вищезазначене, варто підкреслити зусилля державного, громадського сектору щодо захисту прав вдів. Так, захист прав вдів у Беніні отримує активну підтримку від Національного інституту жінок та громадських організацій захисту прав й інтересів жінок.

Своєю чергою, узагальнюючи результати дослідження, вважаємо за доцільне підтримати думку О. Короловича про те, що «вдова – це особлива категорія жінок і дуже важлива соціально-психологічна роль. Якщо роль вдови не приймається жінкою, яка втратила чоловіка, вона ніколи не зможе досягти посттравматичного зростання. Її енергія та життєві ресурси фокусуються виключно на переживанні втрати, замість того, щоб спрямовуватися на майбутнє та внутрішню трансформацію, яку, за своєю сутністю, містить будь-яка втрата... Лише через усвідомлення та прийняття нового статусу можливо поступово пережити спочатку смерть «Я – дружина», а згодом і розпад попередніх партнерських стосунків, що дозволяє проаналізувати їхній вплив: які можливості вони відкрили, які двері закрили, який внесок було зроблено обома сторонами. І це надає можливість будувати більш зрілі та гармонійні стосунки у майбутньому» [4, с. 105].

Висновки. Таким чином, проблема вдівства в країнах Західної Африки багатогранна та детермінована комплексом чинників біологічного та соціального. Це пов'язано з певними формами пережесної дискримінації, які за сучасним позитивним правом слугують підставою кваліфікації гендерного зумовленого насильства. За цими характеристиками змістовний аналіз статусу вдови засвідчує численні випробування спроможності гідним чином відстояти свої спадкові права та подальшого розвитку, самоствердження, самореалізації. Відтак одним із напрямків запобігання та протидії домашньому насильству щодо вдів як жертв домашнього насильства є комплексна просвітницька діяльність із залученням засобів масової інформації, представників місцевої влади, волонтерів з метою формування в суспільстві нульової толерантності до гендерного зумовленого, у тому числі домашнього насильства, поряд із дієвим юридичним, психологічним супроводом та соціальним забезпеченням вразливих категорій населення. Безперечно, проблематика, яку ми торкнулися, потребує подальших поглиблених наукових розвідок. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у наукових розвідках соціокультурних та правових аспектів етнічних груп сільської місцевості країн Західної Африки та аналізі фабул справ домашнього насильства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусак І. Запобігання та протидія домашньому насильству: культурно- ментальних чинників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету серія: Право*. Т. 1. Вип. 79. 2023. С.11-16. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.1>.
2. Гавловська А. Вплив традицій на прояви гендерно- зумовленого насильства проти жінок: історія та сучасність. *Професійно – прикладні дилактики*. No 1. 2024. С. 61-65. DOI: <https://doi.org/10.37406/2521-6449/2024-1-11>.
3. Зінсу О.І .Кримінально – правова кваліфікація домашнього насильства за законодавством Республіки Бенін: загальні положення та вихідні ідеї. *Аналітично- порівняльне правознавство*. Випуск No 01.2026. ч. 2 С. 384-390. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.59>. URL: https://appjournal.in.ua/wpcontent/uploads/2026/02/APP_01_2026_part-2.pdf.
4. Королович О.В. Феномен вдівства: теоретичний та практичний виміри в умовах війни. *Габітус* 102. Випуск 72. 2025. С. 102-106. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.72.1.18>. URL: http://habitus.od.ua/journals/2025/72-2025/part_1/20.pdf.
5. Шамраєва В.М. Вплив етнічного фактору на проблему захисту прав людини та безпекову ситуацію на Африканському континенті. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія Право*. Випуск 88. ч. 4. 2025. С. 161-166. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.24>. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/26-3.pdf>.
6. Babadjide L.C., Fangnon B., Kibdomihou M.V. (2016). Analisy socio-antropologiques dez rites de veuvage en milieu Goun de Porto – Novo. Notes Sciebtifiques. homme et société. Revue fondée depuis 2014. Editée par la Faculté des sciences de l’homme et de la société (FSHS). Université de Lomé (Togo). No 5, 2016. pp. 37-50. URL: <https://bec.uac.bj/uploads/publication/90b0286fcdfc02e8357beba5be0a3b79.pdf>.
7. Code Coutumier du Dahomey. (circulaire A. P. 128 du 19 Mars 1931) : Colonie du Dahomey. URL: https://mediatheqifbenin.centredoc.org/index.php?lvl=notice_display&id=41630.
8. Code des personnes et de la famille : loi No 2002-07 du 24 aout 2004. Republique du Benin. URL: <https://sgg.gouv.bj/doc/loi-2002-07>.
9. Enel C. & Pison G. (2007) (Veuvage et levirat: une etude de cas a Mlomp (Senegal). *Genre et sociétés en Afrique : implications pour le développement*.160. Ined Edition.2007.pp.327-341. Dates et versions: *Derniere versions hal-03988403.version 1 (14.02.2023)*. URL: <https://hal.science/hal-03988404v1>.
10. Basthard Bogain D. (2023). L’exclusion économique et sociale des veuves en Afrique. Institut du Genre en Geololotique. 20.09.2023. France. URL: <https://igg-geo.org/2023/09/21/lexclusion-economique-et-sociale-des-veuves-en-afrique>.
11. Gozo I. (2024). Etude sur le veuvage au Bénin: Des acteurs valident le rapport. La Nation. le 15.02.. 2024. URL: <https://lanation.bj/actualites/etude-sur-le-veuvage-au-benin-des-acteurs-valident-le-rapport>.
12. Riviere C.(1982). Deuil et veuvage chez les Eve du Togo . *Anthropos*. Bd. 77, N. 3./4. (1982), pp. 461-474 (14 pages) Published By: *Nomos Verlagsgesellschaft mbH*. URL: <https://www.jstor.org/stable/40460480>.
13. Mateso M.. La detresse des veuves en Afrique : spoliées et mises au ban de la societe. Franveinfo. 07.07.2017. URL: https://www.franceinfo.fr/monde/afrique/societe-africaine/la-detresse-des-veuves-en-afrique-spoliees-et-mises-au-ban-de-la-societe_3057125.html.
14. Tahoue N. (2021) Le veuvage : Supplice ou manifestation de la solidarite familiale en milieu baatonu.(Benin) *Faits Divers*. 21 heures au Benin.2021. URL: <https://www.24haubenin.info/?Le-veuvage-Supplice-ou-manifestation-de-la-solidarite-familiale-en-milieu>.
15. Yarou Guera Chabi Yoro Rites de veuvage au Benin: dynamiques socia- antropollgues d’une croyance a Abomey. *Revue de l’acaref* 3.2023. pp.379-382. URL: <https://revues.acaref.net/wpcontent/uploads/sites/3/2023/03/Yarou-GUERA-CHABI-YORO.pdf>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.02.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 5.03.2026